

РЕЦЕНЗИЯ

на представената от г-н Мохамед Бен Али ал-Ноайми дисертация "The European Union and the birth of *The Arab Spring Countries: The Opportunities and Challenges of Asymmetric Interdependence*" (Европейският съюз и раждането на *страните от Арабската пролет* : възможности и предизвикателства на асиметричната взаимозависимост).

от проф. Йордан Пеев, доктор на историческите науки, член на Научното жури.

Изследването е посветено на обхваналите в началото на XXI век Близкия Изток и Северна Африка събития. Сред тях със своето значение изпъква т. нар. Арабска пролет. Авторът разглежда нейните предпоставки, същност, съдържание и преки последствия, в унисон с целите на дисертацията. Първата е изведена от необходимостта да се запълни един от основните пропуски, които изкривяват картината на съвременните насоки в развитието на Южното Средиземноморие и извън него. Това е все още преобладаващото „колониално високомерие“ спрямо арабо-мюсюлманския свят.(стр.39) То съпровожда невярната увереност, че благодарение на своя всеобщ характер, възплъщаваните в политическия модел на Запада, "европейски ценности", могат и следва да бъдат вградени в съвременните арабски управленски системи. тази основана върху твърдението, че "светът е плосък" възможност, авторът опровергава като привежда миналата и съвременна история на Средиземноморието. Той посочва как в нейния ход редуващите се цивилизации върху неговите брегове създават собствени политически учреждения, обичаи и решения на основните проблеми, интереси и задачи пред техните общества. Оттук и увереността, че отношенията и взаимодействието между „християнския“ и „мюсюлмански“ бряга трябва да протичат в съответствие с Устава на ООН, а не с използване на "тоягата и моркова" за натрапване на чужди модели.(стр. 39-40)

Предмет на дисертацията е областта на Средиземноморието като съсредоточие на **отношенията** между европейската и мюсюлманската цивилизации. Във Въведението е изложено тяхното **историческо съдържание**. В последвалите две глави се посочва правното им уреждане, определящо тяхното **дипломатическо съдържание**. Присъщото им **политическо съдържание** разкрива главата, посветена на „Арабската пролет“ и нейното „европейско отражение“. Така очертаните разнообразни страни от общото изложение пораждат трудности при неговото разкриване и оценка. Ще се съсредоточа върху тези от тях, за които имам необходимите познания.

След извършената доработка на началния вариант дисертацията е представена в следния вид:

1. „Въведението“ (стр. 3-39) остана същото.
2. Обемистата Глава I „Поява и кризисни пренастройки на Евро-средиземноморското партньорство (от 1970 г. до "Арабската пролет")“ (стр. 40-108) е разделена на две. Запазено е заглавието на едната (стр.40-79), а новата, вече Глава II е наречена: „Две провалили се политики на присъединяване : Южното измерение на политиката на

Европейския съюз на добросъседство и Съюзът за Средиземноморие.“ (стр.80-108) Всяка от двете глави се състои от по два параграфа, които подпомагат проследяването на събитията.

3. Въведени са допълнения в Глава III *„Европейският съюз, Европа и на „Арабската пролет.“* (стр.139-136) и в *Заклучението* (стр. 137-141)

Г-н ал-Ноайми е изпълнил препоръката да разгледа в по-широк обхват предпоставките, същността и последствията от „Арабската пролет“ и така да облекчи нейното „тегло“ в изложението. Избягнал е и редица разминавания в подреждането на главите и в тяхното съдържание. Получил се е добре построен труд.

Във Въведението се проследява успоредното и преплитащо се общественopolитическо и духовно развитие на „мюсюлманския“ и „християнски“ бряга на Средиземно море. Дисертантът разглежда се събития и явления с близо 14 вековна дълбочина: от възникването на исляма до обстановката през последните години. Подчертава донесеното от арабите обновление в областта и посочва, че то се дължи на духа на Корана и исляма, като религия на мира. Показва как нейните велики представители възприемат и осмислят, усвояват и прилагат всичко, смятано от полза за „Дома на исляма“. Благодарение на тази прагматична „откритост“, средновековната арабомюсюлманска цивилизация се изгражда като своеобразен „сбор от култури“ (collection of cultures). В нея се обединяват, обобщават и значително придвижват напред постиженията на древните римска, персийска, гръцка, китайска, индийска, египетска, византийска и финикийска цивилизации. Така, тя „задминава тази на европейците, които трябва тепърва да преминават през своите тъмни векове.“(стр.4) С множество примери, авторът показва как преобладаващото над съперничествата мирно взаимодействие между двата бряга на Средиземно море допринася ислямската духовност, философска мисъл и научни постижения да достигат до Европа. Те дават тласък за нейното Възраждане, чиито идеи разкрепостяват скования от схоластиката дух и поставят основата на последвалия ускорен и всеотраслен напредък на континента. На мюсюлманския „бряг“ след бляскавата „златна епоха“ (IX-XI в.) постепенно настъпва „затваряне на вратата“ за благочестивото усилие – иджитхад. То предизвиква забавяща обществения напредък духовна склероза и очертава последвалото неравномерно развитие на двата бряга с решаващи последствия за бъдещето.

С превземането на Багдад от монголите (1258 г.) разгромът на отслабения от Кръстоносните походи Абасидски халифат нанася удар върху арабската държавност. Но вече постигнатото духовно единение в „Дома на исляма“ се съхранява. Преселението на тюркските народи довежда до утвърждаването на изградената от тях държава на Османците. След постъпателното завладяване на Мала Азия, на Балканите, Близкия Изток и Среден Изток и Северна Африка, през XVI в. тя вече е разпростряла се върху три континента могъща империя. Тя променя съотношението на силите в Средиземноморието, което се пренася и във вътрешността на Европа. Г-н ал-Ноайми посочва, че нейния външен облик е на централизирана държава, но в действителност, тя е децентрализирана. В политическо отношение е безмилостна тирания (ruthless tyranny), която управлява „обединен от сабята на завоевателя конгломерат от народи и страни без вътрешно стопанско сцепление и национално единство“.(стр. 9-10). Липсва присъща на дадена нация идеология, която да обединява управляващите и масите и няма желание за

създаване на такава. Пораждащите се центробежни сили, първоначално на феодалния сепаратизъм, са последвани от националните движения и неизбежно довеждат до разпад, за който решаващо значение имат отношенията с Европа. Авторът разглежда подробно нейния политически, военен и стопански натиск. Посочва значението на капитулациите (действащи от средата на XVI в. до навечерието на Втората световна война) като „инструмент за колониално нашествие в арабските страни“, което „подкопава развитието на капиталистически отношения в тях.“ (стр. 12). Разглежда установилия се вид търговски обмен : Европа внася в мюсюлманските страни предмети на лукса и обработени стоки, като изнася суровини. Отбелязани още от Адам Смит, тези неравноправни отношения, продължават и в наши дни, съхранявайки своята същност и последствия.

Разглеждането на стопанските връзки се съпровожда от проследяването на политическото развитие. Авторът посочва причините, които водят до все по-изричния всеотъждателен превес на Запада, преливащ в нарастваща военна настъпателност. Според него походът на Наполеон Бонапарт в Египет (1798-1801 г.) е „авантюристичен набег“ (adventurous incursion), но определението е прибързано (стр.13). Отмината е същността му на първо след Кръстоносните походи завоевателно начинание към арабските страни и събитие ознаменуващо началото на тяхната нова история. Тя е изпълнена с надпреварата между европейските колониални държави да наложат своето пряко или косвено господство. Авторът разглежда неговата същност, черти и последствия, като посочва оказваната от арабските народи упорита съпротива. До края на XIX в. те смятат Османската династия за „своя“. „Зулумът“ на Абдул Хамид и насилията на младотурците ускорено укрепват тяхното национално самосъзнание, което дава подтик на стремежа и на борбата за равноправие. След Първата световна война, наложеното над османското „наследство“ англо-френско мандатно управление не скрива империалистическо по същност господство, което придава на националноосвободителното движение рязка антиколониална насоченост. Неговата победа променя картата на Средиземноморието, на Близкия и Среден Изток.

В новата историческа обстановка, ръководните арабски среди съвместно и поотделно се стремят към равноправие в световното политическо пространство, преодолявайки с различен успех изправящите се предизвикателства. В дисертацията вниманието е съсредоточено върху техните средиземноморски измерения. Трезво е отразено въздействието на арабо-израелския конфликт. Липсата на негово справедливо разрешение, въоръжените сблъсъци и войни провалят осъществяването на повечето решения на „Барселонския процес“, на "Съюза за Средиземноморието", както и на редицата опити последиците от „Арабската пролет“ да бъдат насочени в положителна насока.

Според възприетите у нас изисквания, Въведението следва да включва повода за избора на темата и кратко описание на нейната значимост, разбор на посветените ѝ изследвания, преглед и обща оценка на използваните. Подобни разсъждения срещаме в следващите глави и са потвърдени от сполучливо подбрана библиография. Тя съдържа близо 80 заглавия на изследвания, сайтове, статии и документи, обнародвани от Европейската комисия, Съвет, Парламент, както и от научни учреждения като Института по сигурността на Европейския съюз (*Institute for Security Studies of the European Union*); *FRIDE (Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior* - Мадрид и Брюксел); *IEMed (The European Institute of the Mediterranean)* – Барселона ; *Institut de la Méditerranée* - Марсилия и *Instituto Affari*

Internazionali – Рим. Прави впечатление, че наред с „класическите“ автори като Ф. Хитти, А. Хаурани, Д. О’Лири, авторът разкрива и лредизвикалите оживени разисквания схващания на Ф. Фукуяма, С. Хънтингтън, Е. Саид и др. Все пак следва да се отбележи ограниченото използване на мюсюлмански автори и сайтове, както и липсата на източници на арабски език. Научната стойност на изследването би значително нарастнала, ако пряко се приведат повече правителствени и на Лигата на арабските държави документи и становища, както и на материали изхождащи от влиятелни научни учреждения, печат и средства за масово осведомяване.

Двете последвали глави са посветени на разработването, приемането и прилагането на документите, уреждащи правно отношенията между „арабския“ и „европейски“ бряга. Авторът проследява как Евро-средиземноморското партньорство – ЕВРОМЕД, като съществен раздел от Европейската политика на добросъседство - ЕПД (*European Neighborhood Policy*) прераства от ограничена двустранна търговия и стопански обмен, в „сложна система от институционални рамки и динамични тенденции (стр. 44) Те подпомагат преобразованията и реформите, стопанското сътрудничество и културен обмен и така допринасят за политическа устойчивост и интеграция. Утвърждава се възможността ЕВРОМЕД да се превърне в обширен център на наднационални, междурегионални и двустранни отношения. Разгледана е Конференцията в Барселона (27-28 ноември 1995 г. и приетите на нея решения, посочват се постиженията и слабостите при тяхното прилагане. Под показателното заглавие на Глава III авторът определя приетата през 2004 г. Европейската политика за съседство (ЕПС) като инструмент на нов подход по отношение на ЕВРОМЕД. Тя задълбочава нейния „несъразмерен характер“ (*asymmetrical character*) като институционална надстройка за партньорство, замислена от Е.С., който определя нейната динамика и обявени цели (стр.44-45). Вече се говори за „съседство“, а не за „партньорство“, което да се разработва и осъществява от "Европа", без уточнения относно точното определение на "Европа".(стр.94) Разгледан е и родилия се на срещата на върха на Е.С. (Париж, 13 юли, 2008 г.) "Съюз за Средиземноморието". Замислен като успореден на процеса от Барселона, вместо да го подпомогне, той го усложнява и обезсилва неговото приложение. Дисертантът показва, как съперничествата „вътре“ във всеки от двата бряга вредят на тяхното сътрудничество. Недостатъците проличават и при проследяването на отношението и действията на отделните европейски държави, особено на разположените по средиземноморския бряг, като членки на ЕС и НАТО към „Арабската пролет“. Посветената им Глава, както и предидущите две, е написана задълбочено и с разбиране, а третият параграф „От блискоизточната неустойчивост към Европейска криза (2015-2016 г.)“ пряко съпътства хода на драматичните събития. Добре подбраните и приведени документи, освен че подкрепят верността на авторовите разсъждения и изводи, подпомагат осветяването на разглежданите сложни събития и процеси. Смятам, че работата би спечелила, ако дължината на редица приведени откъси се съкрати.

Изложението завършва с обобщението, че събитията през последните десетилетия показват „провала на Европейската политика на добросъседство, особено на нейното, „южно“ измерение. Авторът обяснява как и защо ЕВРОМЕД не успя да осъществи предвижданата възможност да се превърне в обширен център на наднационални, междурегионални и двустранни отношения. (стр.126) Все пак той е оптимист за бъдещето, стига ръководните среди в европейските държави и учреденията на ЕС да преобразуват своите основни нагласи към арабския свят като цяло, а оттук и към протичащите в него събития и процеси.

За да се подпомогне тази положителна промяна, г-н ал-Ноайми споделя, пречупени и през професионалния опит, редица свои виждания и предложения. В тях проличава неговото отношение към арабските режими, оценката за тяхната външна и вътрешна политика и на последиците от нея. Според него, „появата в арабския свят върху развалините на разпадналата се Османска империя през 1918 г. до края на 70-те години, на нови държави може да се определи като провал те да се развият като „модерни държави-нации със зрели политически структури.“ (стр. 27-28) Те са оглавени от „образовани елити, проявили политически умения при предаването на властта“, но неспособни да „изградят държава в пълния смисъл на думата.“ Техните интереси се съсредоточават към съхраняване на съществуващата социална структура и разпределение на богатството, а не към промени насочени към по-голяма социална справедливост. Същевременно възникват политически движения и идеологии, които се опитват да слоят елементите на национализъм, религия и социална справедливост по един по-привлекателен за масите начин. Сред тях са Мюсюлманските братя в Египет, Судан и Сирия, наред с комунистическите и социалистическите групи, които започват да играят опозиционна роля.

След Втората световна война, тези елити са частично отстранени, частично приобщени от армейските офицери. С насилия и демагогия, те установяват светски диктаторски режими, оказват се неспособни да разрешат стоящите пред народите им задачи за напредък и откъсване от бедността, провалят общоарабската борба за права на палестинския народ. Оценките показват неприязън, присъща на възгледите и политиката на т.нар. арабски петролни монархии. Те отразяват изпълнените втората половина на XX в. техни съперничества и сблъсъци с радикалните националистически и антизападни сили за лидерство и преобладаващо влияние в арабския свят.

Като посочва създамата се следствие от тази враждебност обстановка авторът насочва своите, често преминаващи в упреци, бележки към „арабската“ политика на ЕС и неговите членове. В случая с „Арабската пролет“, те недооценяват нейната значимост като народно движение и сбор от движения. Те имат ендегенен характер на антиавторитарни продемократични революции (endogenic character of the anti-authoritarian pro-democracy revolutions) (стр. 138) Тяхната цел е да премахнат установените от военните режими в страни като Египет, Либия, Тунис, Йемен и Сирия, светски репресивни политически системи, следващи европейските авторитарни образци от XX век. Недооценката на събитията довежда до пренебрегване на стремежа на участниците да съживяват традиционните ценности, залегнали в изведените в Корана схващания за „Съвещание“ (ар. Шура) . Отминават се и намеренията им да прилагат съответните ислямо-арабски политически решения на обществените и икономически проблеми пред техните страни.(стр.139). Посочените слабости, дължащи се и на отдаденото на сигурността значение в европейската средиземноморска политика, определят „прагматичното“ отношение към тези режими. То доведе до нагласа за "бизнес както обикновено", която се оказва недалновидна и води до провал.

Провалът е свързан с превръщането на редица страни в "провалили се държави" и се съпровожда с противоположна тенденция. Тя се проявява в арабските монархии, особено в района на Персийския залив. Те продължават да осъществяват напредък, благоденствие и политическа устойчивост. Тяхното значение и роля непрекъснато нарастват както на регионално, така на международно равнище. (стр. 133) Оттук и препоръката, Е. С. да прилага повече усилия, за да възстанови отношенията с регионалните арабски институции от Арабската лига до страните от Съвета за сътрудничество в Персийския залив. Техният напредък не трябва да се отдава само на

петролната „златна мина“. За разлика от „провалилите се“ арабските държави, те се възползват от „традиционните за „Съвещанието“ демократични процедури и институции, които са в противоречие с либералната демокрация от Западен тип“.(стр.133) Очевидно е, че присъщия на европейската политика към арабския свят прагматизъм е изправен пред нови изпитания.

Изложението отразява мирогледа на автора. Неговите схващания са близки до възгледите на съвременните „неотрадиционалисти“ и същевременно показват сближение с разбиранията на умерените „реформатори“. Същевременно се опира и привежда становищата на мнозинството европейски изследователи на въпроса. Съчетанието придава облика на работата и не накърнява нейните научни достойнства.

Г-н ал-Ноайми сполучливо подбира, сравнява и подрежда събитията, явленията и насоките в новата и съвременна история и политика в Средиземноморието. Вярно определя в техния ход съотношението между „местните“ и „външни“ участници. Приведените множество дадености, постановки, разсъждения и изводи, са черпени и се опират на подходящи източници, излагат се достоверно и убедително, като предразполагат читателя да схване и усвои тяхната стойност и значение. Изследването е полезно за нашата историческа наука и политология. Положените усилия за неговото написване можем да определим като увенчали се с успех.

Достойнствата на представената дисертация “The European Union and the birth of *The Arab Spring Countries*: The Opportunities and Challenges of Asymmetric Interdependence“ ме карат да препоръчам на уважаемото Жури да присъди на г-н Мохамед Бен Али ал-Ноайми степента „Доктор“ по професионално направление 3.3. Политически науки.

Рецензент:

(Йордан Пеев)

София, 24 януари 2017 г.

